

VAVRÓ ISTVÁN

A közbűnös eljárásban jogerősen elítéltek főbb demográfiai jellemzői 1980-89 között

Bevezető

Az életkor és az emberi magatartás összefüggése közismert. Ez a kapcsolat különösen szembetűnő az ún. deviáns magatartásoknál. Hasonlóképpen ismeretes az is, hogy a különböző családi állapotú és iskolai végzettségű népességcsoportok társadalmi beilleszkedésében, s így a jogi normákhoz fűződő viszonyában jelentős eltérések mutathatók ki.

A büntetőjogi normaszegés az egyik legtöbbet vizsgált deviáns magatartás. A bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség, alapvetően két elemre bontható. Az egyik a büntetőjogi normaszegés, mint emberi magatartás, a másik a büntetőjogi normákat megszegő ember, aki meghatározott demográfiai-társadalmi ismérvek hordozója.

A bűnügyi tudományok művelői és a gyakorlati jogalkalmazók előtt egyaránt ismeretes, hogy szignifikáns különbség mutatható ki nemcsak a büntetőjogi normaszegések gyakorisága és a demográfiai jellemzők szerinti besorolás alapján képezhető népességek kategóriák száma között, hanem hasonlóan éles különbségek mutatkoznak az előbb említett ismérvek alapján képezhető csoportok bűnözésének szerkezetében is. Más oldalról közelítve: a különböző bűncselekmények elkövetőinek nem, életkor, családi állapot és iskolai végzettség, valamint az előélet, mint speciális ismérvek szerinti megoszlása jelentősen eltér.

A bűnözés személyi oldalának vizsgálata mindenkor a bűnügyi tudományok érdeklődésének homlokterében állt. Különös jelentőségű e kérdés vizsgálata olyan időszakban, amikor a bűnözés volumene korábban soha nem tapasztalt mértékben emelkedik. Abból, hogy a különböző bűncselekmények elkövetőinek demográfiai-társadalmi jellemzői nagy eltéréseket mutatnak, az is következik, hogy a büntetőjogi szabályozás megváltozása kihat a bűnelkövetők, s így az elítéltek összetételére is. Statisztikai szempontból megfelelően értékelhető adatokat ezért elsősorban a büntetőjogilag homogén időszakokban nyerhetünk. Ilyen időszak volt az 1980-1989 közötti is, amikor csupán néhány olyan jogszabályváltozás következett be, melyről feltételezhető, hogy az elkövetők

összetételét érintette. Ennél lényegesebb hatása volt az 1985. évi közkegyelmi rendelkezésnek.

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy ilyen jelentős mennyiségű adat elemzése és értékelése egy rövid tanulmány, előadás vagy jelentés kereteiben aligha oldható meg. Ez az anyag azért csak a témával foglalkozó vizsgálat néhány megállapítását ismerteti.

1. A bűnözés alakulása

A bűnözés terjedelmét és szerkezetét elsődlegesen az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma jelzi. Ezt vizsgálva megállapítható, hogy az 1980. év határvonalat jelent a magyarországi bűnözés két szakasza között. Az 1980-ig tartó időszakban évente átlagosan valamivel több mint 120.000 közvédas bűncselekmény vált ismertté és e bűncselekmények 80 százalékának elkövetőit a hatóságok fel is derítették.

Az 1980 utáni időszakban a bűnözés volumenének erőteljes növekedése figyelhető meg. Ezzel egyidőben a felderítési arány is romlott, nyilvánvalóan annak következtében, hogy a bűnüldöző szervek kapacitását a bűnözés volumene egyre nagyobb mértékben meghaladta. A felderítési arány romlása összefüggésben van azzal a körülménnyel is, hogy a bűncselekmények számán belül mind nagyobb mennyiségű a személyek javait károsító bűncselekmény, melyeknél a felderítési arány a legalacsonyabb. Ebből következik az is, hogy a bűnelkövetők, s ennek következtében a vádlottak és az elítéltek száma nem emelkedett olyan mértékben, mint a bűncselekményeké.

A bűnösség megállapításának kérdésében a végső szó a bíróságé, ezért a bűnözés alanyi oldalának vizsgálata a bírósági statisztikai adatok felhasználásával végezhető el a legjobban, mert ezt követően már sem a bűnösség, sem a cselekmény minősítésének kérdésében további jogvitának nincs helye. (Mindez természetesen nem érinti a rendkívüli perorvoslatok ügyét, mely azonban egészen más kérdés.)

A büntető anyagi és eljárásjogi szabályok a fiatakorúak és a felnőttkorúak ügyeiben eltérőek, ezért a jogirodalomban szokásos módon ennél a vizsgálatnál is külön elemeztük a fiatakorúak és a felnőttkorúak adatait.

Az adatokkal kapcsolatban szükséges még néhány problémát megemlíteni. Az egyik az, hogy miután közismert az összefüggés az elkövetett bűncselekmény és a felderítés valószínűsége (felderítési arány) között, nyilvánvaló, hogy a felderítési arány romlása a különböző bűncselekmények elkövetőit különbözőképpen érinti. Így azok az elkövetők, akik a rosszabb felderítési arányú bűncselekmények tettesei, kisebb mértékben válnak ismertté, mint azok, akik olyan bűncselekményeket követnek el, melyek elkövetőit nagyobb gyakorisággal derítik fel. Éppen ezért alaposan feltételezhetjük, hogy a bűnözés alanyi oldalára vonatkozó adatainkat a felderítési arány romlása torzítja, a torzítás mértékét azonban nem ismerjük. Hasonlóképpen problémát jelent a felderítési arány alakulása azért is, mert mint ugyancsak ismeretes, az elkövetők

egyre növekvő hányadát nem egy, hanem több bűncselekmény – jogi kifejezéssel: halmazat – miatt vonják felelősségre. Teljesen bizonyos, hogy a fel nem derített cselekmények száma sem azonos az ismeretlenül maradt elkövetők számával, az eltérés mértékét azonban nem ismerjük, legfeljebb becslésével kísérletezhetünk. Ennek pontatlansága azonban olyan mértékű lehet, hogy aligha érdemes ezzel kísérletezni. Nem demográfiai probléma, de itt jegyezzük meg, hogy a felderítési arány romlása kedvezőtlenül érinti a halmazati bűnelkövetés alakulását is. Jobb felderítés esetén ugyanis az elkövetőt korábban felderítve a sorozatbűncselekmények nagy valószínűséggel megszakíthatók lennének, s ez a halmazati bűnelkövetés számát és arányát csökkentené.

A továbbiakban előbb a fiatalok, majd a közbiztonság eljárások felnőttkorú elítélteinek főbb demográfiai jellemzőit tekintjük át.

2. A fiatalok elítéltek adatai

A fiatalok vádlottak 95%-át a bíróság bűnösnek mondja ki. Az évi ingadozás mértéke gyakorlatilag elhanyagolható, az elítéltek aránya 94-96%, mint szélső értékek között ingadozik.

Az 1980-1989 közötti időszakban – elsősorban a felderítési arány alakulása következtében – a fiatalok vádlottak és elítéltek száma nem emelkedett olyan mértékben, mint a bűncselekményeké. Az 1980. évi elítéltszám 4.613 volt, ez 1987-ig emelkedett, ebben az évben 6.655 fiatalot ítélték el.

Ezt követően kismértékben csökkent, de még 1989-ben is 6.000 fölött volt.

Az elítéltek 90%-a fiú, 10%-a leány volt. A fiúk aránya valamivel magasabb, mint a felnőttkorú elítéltek között a férfiak aránya.

A nemek megoszlásából következik, hogy a fiatalok bűnözését lényegében a fiúk bűnözési dinamikája, összetételét ennek szerkezete határozza meg. Megjegyzendő: a leányok nagyobb arányban követnek el lopást, ahol a felderítési arány alacsonyabb, ezért valószínű, hogy jobb felderítési arány esetén a leányok aránya magasabb lenne.

Az elítéltek életkor szerinti megoszlását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vizsgált évtizedben az elítéltek 14%-a volt 14 éves, 22%-a 15 éves, 28%-a 16 éves és 36%-a 17 éves. A magyar korstruktúra ismert változatossága következtében ezek az arányok évenként természetesen némiképp módosultak, ezért a szokásos gyakorisági számításokat is elvégeztük. A 100.000 azonos korú lakosra jutó elítéltszám alakulása még ebben a viszonylag rövid, 4 évet átfogó életszakaszban is pontosan jelzi a különbségeket. Az emelkedés mértékére jellemző, hogy a 17 évesek bűnözési gyakorisága közel háromszorosa a 14 éveseknek. Itt kell megjegyezni, hogy a fiatalok bűnözési gyakorisága 900 és 1.100 között változott, ami mintegy negyedével-harmadával magasabb a felnőttkorú népességre számított gyakoriságnál. Ennek azonban az az oka, hogy bár a fiatalok felső határának átlépése után a bűnözési gyakoriság még emelkedik, később azonban erőteljesen csökken. A felnőttkorúaknál a teljes

népességre számított gyakorisági érték tehát magában foglalja a bűnözés szempontjából gyakorlatilag csaknem teljesen indifferens, a népességen belül azonban jelentős arányt képviselő időskorúak adatait is. A tényleges arányok ezért megbízhatóan csak a korspecifikus gyakorisági arányszámok alapján vizsgálhatók. Ezek azt mutatják, hogy a bűnözés maximuma gyakoriság szempontjából az ún. fiatal-felnőtt évjáratokra esik. Ebből egyrészt következik, hogy a bűnözés volumenét jelentősen befolyásolja e korcsoportok népességen belüli arányának alakulása, másrészt az is, hogy a fiatalkori bűnözés gyakorisága alapján viszonylag pontosan prognosztizálható a felnőttkori bűnözés várható alakulása. (A feltételezett gyakorisági érték és az adott évben várható népességszám szorzata viszonylag pontosan megadja a bűncselekmények feltételezhető számát. A nem várható tényezők hatását természetesen előre becsülni sem lehet, s így ezek a becsült értékekhez viszonyítva a gyakorlatban eltérő adatokat eredményezhetnek.)

A fiatalkorú elítélteknél a családi állapot életkorukból adódóan nem szolgál különösebb meglepetésekkel. Célszerűnek látszik viszont a családi környezet szerinti megoszlás vizsgálata, márcsak azért is, mert általánosan elfogadott feltételezés, hogy a családi nevelés társadalmi beilleszkedést segítő hatású, s így a teljes családban élők kisebb gyakorisággal válnak bűnelkövetővé, mint azok, akik nem ilyen családban nevelkedtek. Anélkül, hogy e kérdés részleteit taglalni kívánnánk, s így utalnánk a teljes, de bűnöző családok nem feltétlenül jótékony hatására, meg kell jegyeznünk, hogy bizonyos adatok alapján feltételezhető: a népesség családi állapotára vonatkozó jogi helyzetet tükröző adatok nem a tényleges állapotot tükrözik. Az eltérés mértékére vonatkozóan megbízható becsléseink, vagy számításaink nincsenek, bár a jogerősen elítéltek körében a bírósági statisztikában a jogilag házasnak minősülő, de ténylegesen házastársuktól különélő személyeket megkülönböztetik a jogilag és ténylegesen is házas családi állapotúaktól. Erre a felnőttkorúak adatainál visszatérünk.

Az 1980-1989 közötti időszakban a mindkét szülő közös háztartásában élő fiatalkorú elítéltek aránya 58-ról 56%-ra csökkent, a csak egyik szülő háztartásában élőké 19%-ról 25%-ra nőtt.

Más megközelítésben: a fiatalkorú elítéltek száma 1980-1989 között összesen 38%-kal nőtt. Ezen belül azonban az emelkedés mértéke a mindkét szülő közös háztartásában élők számánál 33, a csak egyik szülő háztartásában élő fiatalkorú elítélteknél azonban 83% volt. (Megjegyzendő, hogy 1971-ben még a fiatalkorú elítéltek 64%-a élt mindkét szülő közös háztartásában.)

a) Az iskolai végzettség

A fiatalkorú elítéltek átlagosan valamivel több mint 1%-a írástudatlan volt, 7%-a csak az általános iskola 1-4 osztályát, 27%-a 5-7 osztályát végezte el. Az általános iskola valamennyi osztályát elvégzettek aránya átlagosan 65% volt. Ezek az arányok lényegesen rosszabbak, mint az azonos korú teljes népesség ugyanilyen végzettség szerinti megoszlását mutató adatok. Az évtized során megfigyelhető volt bizonyos változás, az írástudatlanok jelzett aránya ugyanis úgy

alakult, hogy 1980-ban még a fiatalok elítéltek 2,4%-a írástudatlan volt, és ez az arány 1989-ig 0,6%-ra csökkent. Az 1-4 osztályt végzetek aránya 9,4%-ról 5,9%-ra csökkent. Lényegtelen mértékű volt az emelkedés az 5-7 osztályt végzeteknél, s ami még szembetűnőbb, a mind a nyolc osztályt elvégzetek aránya alig változott: 63,6% volt már 1980-ban is. Lényegében tehát a mind a nyolc osztályt elvégzetek aránya változatlanul tekinthető, s csupán a legkedvezőtlenebb kategóriákban mutatkozik némi javulás. Megjegyzendő azonban, hogy egyes kriminológiai vizsgálatok tapasztalatai szerint az általános iskolai tanulmányaikat félbeszakítók jelentős hányada a ténylegesen kimutatott osztályok elvégzése ellenére gyakorlatilag írástudatlan, ún. funkcionális analfabéta. Az átlagos adatok a fiúknál mért arányokhoz állnak közel, nem hallgatható el azonban, hogy a lányok között az írástudatlanok aránya magasabb. Ez azonban – 10%-os arányuk miatt – az átlagot jelentősen nem befolyásolja.

b) *Az elítéltek előélete*

Az előélet sajátosan kriminológiai-büntetőjogi ismérv. Demográfiai jelentősége csupán annyiban van, hogy jelzi: a büntetőjogi normák megsértéséért elítélt személyek milyen hányada került ismételt összeütközésbe a törvénnyel. Az előélet szerinti megoszlás természetesen nem ad választ arra a kérdésre, hogy összességében milyen az egyidőben élő népesség előélet szerinti megoszlása, bár a szakirodalomban ismételt kísérletek történnek olyan módszerek kidolgozására, melyek ennek megállapítását lehetővé teszik. Mindaddig azonban, ameddig erre a jelenlegi nyilvántartási rendszerek nem alkalmasak – és a személyiségi jogok védelmében örökös tevékenységét ismerve egyre kevésbé lesznek azok – addig megbízható adatokat a teljes népesség büntetőjogi normákhoz fűződő viszonyáról nem szerezhetünk. Az előélet szerinti megoszlás vizsgálata azonban a bűnügyi tudományokban elfogadott módszer, és gyakran történik hivatkozás ezekre az adatokra. A hatályos büntetőjog egyébként az elítéltek előéletét illetően több kategóriát (büntetlen, visszaesőnek nem tekintendő bűnismétlő, visszaeső, különös visszaeső, többszörös visszaeső) különböztet meg. Demográfiai szempontból a kategóriák nem teljesen érdektelenek ugyan, de különösebb jelentőségük sincs. Így van ez elsősorban a fiataloknál, akiknél az elítéltek jelentős része – éppen életkoránál fogva – büntetlen előéletű. Sajnálatos azonban, hogy a büntetőjogilag vétőképes kor (a 14. életév) átlépését követően máris szembekerülnek a büntetőjogi normákkal, s ez azt jelzi, hogy a fiatalok 20%-a is büntetett előéletű. Megjegyzendő, hogy a büntetőjogi normasértés már az említett életkor előtt is bekövetkezik (évenként mintegy 3-4.000 14 éven aluli személy követ el bűncselekményt, felelősségrevonásukra azonban a korhatárból adódó korlátozás miatt nincs lehetőség.)

A büntetett előéletűek aránya a megfigyelt időszakban lényegesen nem változott. Megjegyzendő, hogy a fiatalok büntetettsége a felnőttkori beilleszkedés szempontjából nyilvánvaló hátrányt jelent, és különösen az olyan időszakban, mint a jelenlegi (és a közeli jövő), amikor elsősorban a

szakképzettséggel nem rendelkezők körében jelentős mértékű munkanélküliségre lehet számítani. Hátrányos a jelenség azért is, mert mint azt az adatok bizonyítják, egyrészt a büntetett előéletűek a későbbiek során is súlyosabb bűncselekményeket követnek el, mint a büntetlenek, másrészt magasabb életkorban a büntetett előéletűek aránya éppen azoknál a bűncselekményeknél a legmagasabb, amelyek volumene az elmúlt évtizedben az átlagost meghaladó mértékben nőtt.

A büntetett előélet és a cselekmény társadalomra veszélyessége közötti összefüggést bizonyítja, hogy a jellegzetesen fiatal életkorhoz kötődő erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek között a büntetett előéletűek aránya lényegesen magasabb az átlagosnál, így az erőszakos közösülés valamint a rablás miatt elítélteknél.

3. A közbiztonság eljárásban elítélt felnőttek aránya

A közbiztonság eljárásban elítélt felnőttek száma évente mintegy 50-60.000. A férfiak aránya 80-90% között, s ennek megfelelően a nőké 10-20% között van. A nemek arányát két tényező befolyásolja. Egyrészt a felderítési arány, másrészt a bűnözés szerkezete. A felnőttkori bűnözést összességében éppen jelentősebb arányuk miatt a férfiak bűnözése határozza meg. Az elítéltek körében jelentős arányt képviselő ittas járművezetés miatt elítéltek tettesei ugyanis túlnyomó részt férfiak. Ha e cselekményt figyelmen kívül hagyánk, a férfiak és nők aránya megváltozna.

a) Az elítéltek életkora

A fiatalok elítélteknél már tárgyaltuk a különböző korcsoportok teljes népességen belüli és elítéltek közötti arányának különbözőségét. Ennek legfontosabb eleme, hogy a fiatalabb évfázatba tartozó elítéltek közötti aránya lényegesen magasabb a népességen belüli arányuknál. A felnőttkori elítéltek 100.000 azonos korú lakosra számított gyakoriságát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az 1980-89 közötti időszakban a férfiaknál a bűnözési gyakoriság maximumát a fiatal kor felső határának átlépése után, a 18-19. éves korban mérhetjük. Igen magas még a 20-24 évesek bűnözési intenzitási mutatója is, a 25-29 éveseké viszont kb. a 17 évesekével azonos.

Az itt részletesen tárgyalni nem kívánt adatok egyébként világosan mutatják a korszpecifikus bűnözési gyakoriság különbségeit, az ún. fiatal felnőttkori bűnözési intenzitását. Tényként állapítható meg az is, hogy a súlyosabb megítélésű büntetett elkövetők között a fiatalabb évfázatba tartozók aránya magasabb, mint a vétség miatt elítélteknél. Ebben jelentős szerepe van annak a körülménynek, hogy a rablások és az erőszakos közösülések elkövetői döntő többségükben a fiatalabb évfázatokba tartoznak.

Érdekes megemlíteni, hogy büntetett miatt a férfiak 33 és a nők 38%-át ítélik el. Ebből azt a téves következtetést lehet levonni, hogy a nők bűnözésének

társadalomra veszélyessége nagyobb fokú. Valójában azonban arról van szó, hogy a férfiak között lényegesen magasabb a már említett ittas járművezetés miatt elítéltek aránya. Ezek pedig vétségi esetek, így ha az összбүнözésből ezeket levonjuk, akkor a hagyományos értelemben vett бүнözésen belül a férfiaknál a бüntett miatt elítéltek aránya lényegesen magasabb, mint azt az adatok első, felületes megközelítésben mutatják. (A férfiaknál az ittas járművezetés miatt elítéltek aránya 23, a nőknél 3%.) Ez egyébként annyit jelent, hogy amennyiben az ittas járművezetés alapesete nem lenne бűncselekmény, csupán enyhébb megítélésű szabálysértés, a férfi elítéltek száma mintegy negyedével, egyötödével, a nők viszont alig 3%-kal csökkenne. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy ez az elítéltek nemek szerinti megoszlását milyen mértékben változtatná meg. Itt említjük meg továbbá, hogy az ittas járművezetés miatt elítéltek életkor szerinti megoszlása is eltér a hagyományos бűncselekmények elkövetése miatt elítéltekétől, ezért egy ilyen változás az elítéltek korstruktúráját is módosítaná: a fiatalabb évjáratba tartozók aránya emelkedne.

b) Az elítéltek családi állapota

A nőtlenek/hajadonok elítéltek közötti aránya nyilvánvalóan elsősorban az elítéltek életkor szerinti megoszlásával áll összefüggésben. Ugyanez a magyarázata az özvegyek alacsonyabb arányának is. A közel azonos korcsoportba tartozó házас és elvált családi állapotúak abszolút számát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy az elváltak aránya viszonylag magas. Meg kell jegyezni, hogy a bírósági statisztikában a házас, és a jogilag házас, de házastársuktól különváltan élők számát elkülönítve regisztrálják. Tekintettel azonban arra, hogy a lakosság egészére nézve nincs adat a jogilag házасnak minősülő, de ténylegesen különélő népesség számára vonatkozóan, a gyakorisági mutatókat a házас és a különélő elítéltekre együtt, vagyis a jogilag házас családi állapotúakra közösen számítjuk. Ennek megfelelően megállapítható, hogy a férfiaknál a házас családi állapotú elítéltek 100.000 azonos családi állapotú és nemű lakosra számított gyakorisági mutatója a megfigyelt időszakban 900 körül ingadozott, míg az elváltaké 3.600-4.000 volt. A nőknél a házас családi állapotúak gyakorisági mutatója hasonlóképpen számítva 126 és 156, az elváltaké 338 és 465, mint szélső értékek között változott. (Megjegyzendő, hogy az elítélt férfiak átlagosan 2,5, míg a nők 5-6%-a volt jogilag különváltan élő.) Amennyiben a népességben belül a különélő férfiak és nők arányát azonosnak feltételezzük, úgy arra kell gondolnunk, hogy a családi állapot szerinti megoszlás a női elítéltek körében nagyobb mértékben tér el a tényleges helyzettől, mint a férfiaknál, de ez korántsem bizonyított. Nem zárható ki azonban, hogy a rendezetlen családi állapot a nőknél gyakrabban kriminogén tényező, mint a férfiaknál, ami nem jelent feltétlenül oksági kapcsolatot, lehetséges, hogy csupán együttes előfordulásról van szó.

c) Az elítéltek iskolai végzettsége

A közbiztonsági eljárásban elítélt felnőttkorúak valamivel több mint 2%-a volt írástudatlan. Ez, figyelembe véve életkorukat, igen magas arány. Alaposan feltételezhető azonban, hogy az írástudatlanok aránya itt is magasabb, mint amit az elvégzett osztályok száma alapján feltételezni lehet. Mint azt már a fiataloknál is jeleztük, kriminológiai vizsgálatok adatai utalnak arra, hogy az iskolai végzettségre utaló adat formális, az általános iskola néhány osztályát elvégzettek jelentős hányada gyakorlatilag írástudatlan. Az elítéltek negyötöde általános iskolai végzettséggel, valamivel több mint 3%-a pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

Az iskolai végzettség és a bűnözés kapcsolatát vizsgálva megállapítható, hogy a súlyosabb megítélésű büntetett, s ezen belül is az erőszakos bűncselekményeket elkövetők iskolai végzettség szerinti megoszlása még az elítéltek átlagánál is kedvezőtlenebb. Így különösen kedvezőtlen a rablás, az erőszakos közöszlenség és a személy elleni szándékos, erőszakos bűncselekményért elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása. Az adatok arra utalnak, hogy (mint ezt az előéletnél majd tárgyaljuk) a visszaesés aránya és gyakorisága is magasabb a kedvezőtlenebb végzettségi megoszlású elítélt csoportokban.

d) Az elítéltek előélete

A jogerősen elítélt felnőttkorúak kétharmada büntetlen előéletű, 17%-a visszaesőnek nem tekintendő bűnismétlő, 3%-a visszaeső, 5%-a különös, 9%-a többszörös visszaeső volt.

Az előélet és a bűnözés szerkezete közötti összefüggést vizsgálva már a fiataloknál is utaltunk arra, hogy a büntetett elkövetők között a már korábban elítéltek aránya magasabb, mint a vétség miatt elítélteknél. (Itt ugyancsak nem feledkezhetünk meg az ittas járművezetés arányokat befolyásoló hatásáról, de a különbség akkor is fennáll.)

Az előélet és az iskolai végzettség kapcsolatát vizsgálva megállapítható, hogy a büntetett előéletűek aránya az írástudatlanok és a legalacsonyabb végzettséggel rendelkezők között magasabb, mint az elítéltek között általában. Ez arra utal, hogy a bűnelkövetés gyakorisága és az előélet között sajátos összefüggés áll fenn: a kedvezőtlen iskolai végzettség és a büntetett előélet fokozza a beilleszkedési nehézségeket, és ez újabb bűncselekmények elkövetéséhez vezet. Az összefüggést bizonyítani látszik, hogy a büntetett előéletűek, ezen belül is a többszörösen visszaesők aránya éppen a személyek javait károsító bűncselekmények miatt elítélteknél a legmagasabb. Ez egyértelműen arra utal, hogy a társadalmi hierarchia alsó fokán élő büntetett előéletű személyeknek a társadalmi beilleszkedésre csak minimális esélye van, vagy egyáltalán nincs, és ez szükségszerűen vezet újabb, a megélhetést szolgáló vagyon elleni bűncselekmények elkövetéséhez. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a többszörös és különös visszaesők büntetésére vonatkozó szabályozás a körforgás stabilizálásának irányába hat. Megjegyzendő azonban,

hogy más jellegű szabályozás viszont az alkalmazható szankciók kiválasztásának nehézségeit fokozná. Olyan társadalmi rétegekben ugyanis, ahol a rendszeres jövedelem igen alacsony, vagy éppen a munkanélküliség következtében meg sem szerezhető, gyakorlatilag az egyetlen elvonható érték a szabadság. Pénzbüntetés kiszabása már csak azért is értelmetlennek látszik, mert az elítélt azt jövedelem hiányában nem tudja megfizetni, s így szabadságvesztésre kell átváltoztatni, vagy a büntetés összegének kifizetése érdekében újabb vagyon elleni bűncselekményeket követne el. A javító-nevelő munka mint büntetési forma gyakorlatilag soha nem vált széles körben alkalmazottá, és a jelenlegi gazdasági helyzetben, tekintettel a teljesítménycentrikus foglalkoztatási szempontokra, széleskörű alkalmazhatóságát feltételezni illúzió.

4. Összefoglalás, következtetések

A bűnözés volumene 1980-1989 között nagymértékben növekedett. A növekedésben igen fontos szerepe volt annak a körülménynek, hogy jelentősen emelkedett a személyek javait károsító vagyon elleni bűncselekmények száma.

A bűnözés mennyiségi növekedése a felderítési arány romlásával járt együtt. Ebben ugyancsak fontos szerepe volt a személyek javait károsító bűncselekmények számában bekövetkező emelkedésnek, mert a felderítési arány éppen ebben a bűncselekmény-kategóriában a legrosszabb. Ezekből az is következik, hogy a felderített elkövetők száma nem emelkedett a bűncselekményekéhez hasonló mértékben. Tekintettel a bűnözés szerkezete és az elítéltek demográfiai jellemzői közötti összefüggésre, azt tudjuk ugyan, hogy az elítéltekre vonatkozó adatok a bűnözés tényleges szerkezetét nem tükrözik pontosan, de az eltérés mértékére és strukturális különbségeire vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk.

A vizsgált időszak adatai megerősítik a demográfiai, társadalmi jellemzők és a bűnözési intenzitás közötti kapcsolatra vonatkozó más vizsgálatok eredményeit. Így megállapítható, hogy a büntetőjogilag vétőképés kor alsó határának átlépését követően a bűnözési intenzitás a fiatalok kezdetéig erőteljesen emelkedik, míg az idősebb évjáratok bűnözési gyakorisága csaknem jelentéktelen. A férfiak és a nők elítéltek közötti aránya oly mértékben különbözik, hogy a bűnözés volumenét és szerkezetét lényegében a férfiak (fiatalkorúaknál a fiúk) bűnözése határozza meg.

A családi állapot kriminalitásbeli szerepét vizsgálva ismét erősítést nyert, hogy az elvált családi állapot magasabb kriminalitási gyakorisággal párosul, mint a házas. Ebből azonban nem feltétlenül vonható le az a következtetés, hogy a rendezett családi életnek kriminalitást csökkentő hatása, van, hanem az is lehetséges, hogy a rendezetlen vagy elvált családi helyzet és a magasabb bűnözési gyakoriság kapcsolata a beilleszkedés különböző formáira való alkalmatlanság egy-egy megnyilvánulási formája.

Az iskolai végzettség és a bűnözési gyakoriság összefüggése ugyancsak közismert. Feltűnő azonban az a lényeges különbség, mely az iskolai végzettség

és a bűnözés szerkezete közötti kapcsolat terén kimutatható. A végzettség szempontjából hátrányosabb helyzetű népességcsoportok bűnözési gyakorisága mellett ugyanis megállapítható, hogy e kategóriákban a visszaesés is gyakoribb, és bűncselekményeik társadalomra veszélyessége is nagyobb fokú, mint a többi elítélt kategóriáé.

Az elítéltek életkor szerinti megoszlását, az egyes korcsoportokba tartozó népesség számát, valamint a korszpecifikus arányszámokat figyelembe véve megállapítható, hogy a bűnözés volumenének további növekedését valószínűsítő prognózisok helytállóan látszanak. Még nagyobb lesz a növekedés volumene, ha a bűnözés intenzitása – az elmúlt évtizedhez hasonlóan – a jövőben is fokozódik. Miután semmi okunk nincs annak feltételezésére, hogy e téren kedvező változás következik be, a prognózisok közül a magasabb növekedési ütemet valószínűsítők tűnnek reálisabbnak. A bűnözés szerkezetére vonatkozó adatok valószínűvé teszik, hogy a bűnözés összetétele is kedvezőtlen irányba változik.

TÁBLÁZATOK

Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma 1970-1979 között

Év	A bűncselekmények Száma		A bűncselekmény elkövetője	
	összesen	10.000 lakosra számítva	ismeretlen maradt	felderítve
1970	122.289	118,5	19.541	102.748
1971	123.147	119,3	20.906	102.241
1972	116.373	112,1	22.109	94.264
1973	119.290	114,6	21.525	97.765
1974	111.825	107,3	21.425	90.400
1975	120.889	115,0	25.488	95.401
1976	129.424	122,4	25.498	103.926
1977	123.623	116,3	25.315	98.308
1978	126.907	118,9	27.745	99.162
1979	125.267	117,1	29.942	95.325

Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma

Év	Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma	gyakorisága 10.000 lakosra számítva
1980	130.470	121,9
1981	134.914	125,9
1982	139.795	130,5
1983	151.505	141,6
1984	157.036	147,1
1985	165.816	155,6
1986	182.867	171,9
1987	188.397	177,4
1988	185.344	174,8
1989	225.393	212,9

A felderítési arány

Év	Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma	ebből	
		az elkövető ismeretlen maradt	az elkövetőt felderítették
1980	130.470	34.022	96.448
1981	134.914	35.804	99.110
1982	139.795	39.400	100.395
1983	151.505	43.883	107.622
1984	157.036	47.692	109.344
1985	165.816	52.700	113.116
1986	182.867	57.583	125.284
1987	188.297	61.332	126.965
1988	185.344	68.203	117.141
1989	225.393	101.080	124.313

4. számú táblázat

A fiatalok elítéltek nemek szerinti megoszlása

Év	Összesen	A fiatalok elítéltek száma	
		fiú	leány
1980	4.613	4.082	531
1981	5.098	4.417	681
1982	5.527	4.823	704
1983	5.865	5.148	717
1984	6.290	5.603	687
1985	6.067	5.496	571
1986	6.513	5.863	650
1987	6.655	6.024	631
1988	6.220	5.604	616
1989	6.362	5.821	541

**A fiatalok elítéltek életkor szerinti megoszlása
(Fiú és leány együtt)**

Év	Összesen	Betöltött életkor			
		14	15	16	17
éves					
1980	4613	623	959	1268	1763
1981	5098	732	1086	1403	1877
1982	5527	857	1243	1461	1966
1983	5865	810	1327	1668	2060
1984	6290	939	1361	1746	2244
1985	6067	853	1344	1736	2134
1986	6513	872	1412	1846	2383
1987	6655	870	1437	1950	2398
1988	6220	831	1323	1754	2312
1989	6362	927	1451	1690	2294

**Jogerősen elítélt fiatalok gyakorisága 100.00 megfelelő életkorú lakosra számítva
(Fiú és leány együtt)**

Év	Összesen	Betöltött életkor			
		14	15	16	17
éves					
1980	899	476	745	990	1404
1981	970	531	830	1090	1467
1982	1018	587	902	1117	1528
1983	1042	545	910	1211	1576
1984	1085	636	916	1198	1630
1985	1032	584	910	1169	1465
1986	1106	594	967	1251	1605
1987	1128	580	980	1336	1626
1988	1023	502	882	1197	1585
1989	969	493	862	1118	1536

**A fiatalok elítéltek családi környezet szerinti megoszlása
(Fiú és leány együtt)**

Év	Összesen	a szülők közös háztartása	Ebből csak az egyik szülő háztartása	egyéb
1980	4613	2694	878	1041
1981	5098	2890	1013	1195
1982	5527	3102	1149	1276
1983	5865	3358	1283	1224
1984	6290	3631	1436	1223
1985	6067	3354	1460	1253
1986	6513	3733	1542	1238
1987	6655	3740	1633	1282
1988	6220	3616	1449	1155
1989	6362	3584	1611	1177

**Fiatalok megoszlása iskolai végzettség szerint
(Fü és leány együtt)**

Iskolai végzettség	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Az általános iskola osztályát végezte										
1	31	26	83	13	19	27	10	8		
2	78	63	62	51	53	52	40	34	406	378
3	84	86	102	74	90	69	75	83		
4	243	216	274	261	268	227	252	276		
5	222	258	314	327	335	343	353	368	395	371
6	421	474	545	600	602	623	712	693	691	749
7	492	506	628	619	696	637	721	675	719	709
8	2679	3144	3181	3534	3737	3559	3720	3764	3161	3073
Középiskolát végzett (végez)	253	223	238	315	410	481	579	709	803	1046
Írástudatlan	110	102	100	71	80	49	51	45	45	36
Összesen	4613	5098	5527	5865	6290	6067	6513	6655	6220	6362

**Jogerősen elítélt fiatalokorúk előélet szerinti megoszlása
(Fiú és leány együtt)**

Év	Visszaesőnek nem tekinthető bűnismétlő	Vissza- eső	Különös Többszörös		Büntetlen	Összesen
				visszaeső		
1980	855	28	46	3	3681	4613
1981	849	49	65	5	4130	5098
1982	872	50	92	20	4493	5527
1983	991	46	101	12	4715	5865
1984	1116	42	130	13	4989	6290
1985	1062	54	156	19	4776	6067
1986	1156	46	176	23	5112	6513
1987	1144	57	168	17	5269	6655
1988	1116	32	135	17	4920	6220
1989	1084	40	116	19	5103	6362

10. számú táblázat

A közbírási eljárásban jogerősen elítéltek száma nemeként

Év	Összes	ebből	
		férfiak	nők
1980	51721	45413	6308
1981	54130	47304	6826
1982	54889	48034	6855
1983	56889	49699	7190
1984	54424	47720	6704
1985	52246	46517	5729
1986	56871	49871	7000
1987	59682	51890	7792
1988	59806	52136	7670
1989	56472	50123	6349

A közbiztonsági eljárásban elítélt felnőttkorúak életkor szerint

Év	Össze- sen	Betöltött életkor a bűncselekmény elkövetése (befejezése) időpontjában										70 éves és ezen felül
		18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-69	
1980	51721	4966	10763	10528	7721	6246	4321	3145	2103	1150	649	129
1981	54130	5062	10705	11306	8419	6336	4697	3296	2160	1253	742	154
1982	54889	4989	10068	11719	8872	6604	4843	3349	2220	1299	756	170
1983	56889	5236	10423	12160	9220	6755	5156	3335	2297	1303	822	182
1984	54424	4986	9434	11510	9322	6670	5000	3139	2204	1204	799	156
1985	52246	4973	8699	10376	9454	6690	5001	3164	2113	1092	559	125
1986	56871	5535	9090	10800	10530	7656	5434	3456	2289	1210	728	143
1987	59682	5709	9360	10896	11207	8263	5820	3733	2356	1325	865	148
1988	59806	5600	9674	10588	11201	8447	5669	3922	2276	1409	897	123
1989	56472	5165	9769	9884	10197	8098	5521	3514	2131	1288	788	117

A közbiztonsági eljárásban elítélt felnőttkorúak családi állapot szerint

Év	Összesen	Családi állapot				
		nőtlen/ hajadon	házas	özvegy	elvált	különváltan él
1980	51721	16668	26424	628	6565	1436
1981	54130	17358	27150	654	7373	1595
1982	54889	17190	27581	726	7881	1511
1983	56889	18212	28134	734	8289	1520
1984	54424	17404	26209	744	8492	1575
1985	52246	17135	24256	682	8753	1420
1986	56871	18538	26298	794	9671	1570
1987	59682	19050	27736	940	10321	1635
1988	59806	19495	26961	920	10818	1612
1989	56472	19226	24746	813	10250	1437

A közbiztonság eljárásban elítélt felnőttkorúak iskolai végzettség szerint

Év	Összesen	Az elítélt műveltségi foka			
		írastudatlan	ált.iskolát	középiskolát végzett	egyet./főisk.
1980	51721	1312	41863	7054	1492
1981	54130	1308	44008	7153	1661
1982	54889	1215	44991	6989	1694
1983	56889	1310	46223	7619	1737
1984	54424	1197	43338	8252	1637
1985	52246	1112	41700	7961	1473
1986	56871	1240	44245	9577	1809
1987	59682	1155	45813	10685	2029
1988	59806	1042	44871	11839	2054
1989	56472	976	41638	11859	1999

A közbiztonság eljárásban elítélt felnőttkorúak előélet szerint

Év	Összesen	Az elítélt előélete				
		büntetlen	bűnismétlő	visszaeső	különös visszaeső	többszörös visszaeső
1980	51721	37586	6467	1569	2487	3612
1981	54130	37887	7369	1571	2685	4618
1982	54889	37985	8057	1448	2580	4819
1983	56889	38647	9037	1573	2691	4941
1984	54424	35751	9497	1455	2608	5113
1985	52246	33419	9590	1509	2582	5146
1986	56871	36702	10373	1575	2729	5492
1987	59682	38604	11040	1586	2866	5586
1988	59806	37953	11784	1602	2833	5634
1989	56472	35046	11652	1483	2694	5597